

Investigation of the Impact of the Foreign Policy of the "Look to the East" Approach of the Islamic Republic of Iran on Iran's Economic Interests during the Thirteenth Administration

Jamshid. Shojaei Far¹, Nosrat Allah. Heidari^{2*}, Jahanbakhsh. Moradi²

¹ Ph.D Student of International Relations, Khoramshahr International Branch, Islamic Azad University, Khoramshahr, Iran

² Assistant Professor, Department of Political Science, Ilam Branch, Islamic Azad University, Ilam, Iran

* Corresponding author email address: nosratheidari@gmail.com

Article Info

Article type:

Original Research

How to cite this article:

Shojaei Far, J., Heidari, N. A., & Moradi, J. (2024). Investigation of the Impact of the Foreign Policy of the "Look to the East" Approach of the Islamic Republic of Iran on Iran's Economic Interests during the Thirteenth Administration. *Journal of Social-Political Studies of Iran's Culture and History*, 3(1), 36-52.

© 2024 the authors. Published by Iran-Mehr: The Institute for Social Study and Research. This is an open access article under the terms of the Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International (CC BY-NC 4.0) License.

ABSTRACT

The emergence and occurrence of certain significant domestic and transnational events have always influenced the trajectory of the foreign policy of the Islamic Republic of Iran. Ultimately, these factors have led to the current direction of the executive branch's will in the Thirteenth Administration, which is embodied in the adherence to the "Look to the East" approach, with China at the forefront. Today, China, due to its high standing in the contemporary world and its comprehensive growth and development, especially in the economic and commercial spheres, is considered a model for other countries, particularly developing nations. The main concern has been the impact of the foreign policy approach of "Looking to the East" on Iran's economic interests. Based on the realist approach, China, by prioritizing economic regionalism and creating synergy between its geopolitical and geoeconomic positions in East Asia, seeks to balance the Pacific axis with the Atlantic axis led by the United States. Therefore, responding to the Pacific axis led by China is not a choice for Iran but a strategic necessity. The research findings indicate that the "Look to the East" policy aims to secure economic and geopolitical interests and to find a strategic partner for the Islamic Republic of Iran.

Keywords: Foreign Policy, "Look to the East" approach, Thirteenth Administration, Iran-China relationship.

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

The foreign policy of the Islamic Republic of Iran has been significantly influenced by various domestic and transnational events. These influences have ultimately shaped the current direction of Iran's executive branch under the Thirteenth Administration, which emphasizes a "Look to the East" approach, with China being a primary focus. China, with its prominent global standing and comprehensive development, especially in economic and commercial spheres, serves as a model for many developing nations. The primary concern of this study is to explore the impact of Iran's "Look to the East" foreign policy on its economic interests. Utilizing a realist approach, this research investigates how China's prioritization of economic regionalism and the creation of synergies between its geopolitical and geoeconomic positions can potentially benefit Iran. The study's findings suggest that the "Look to the East" policy aims to secure both economic and geopolitical interests and to establish a strategic partnership for Iran.

Foreign policy analysis, a critical field in international relations, involves the examination of the complex processes and objectives that governments pursue in their relationships with other states and international actors. It also involves the tools and strategies employed to achieve these goals. In the context of globalization, foreign policy has not only maintained its importance but has also become increasingly complex. Countries with significant geopolitical and geoeconomic positions, like Iran, need to design coherent foreign policies to secure their national interests and enhance their regional and international standing. Historically, Iran's foreign policy has seen varying degrees of engagement with Eastern powers, particularly China. This engagement has intensified during the Thirteenth Administration, reflecting a strategic necessity rather than a choice.

Theoretical Framework

Neorealism, also known as structural realism, emerged in the late 1970s and focuses on the scientific aspects of realism. Kenneth Waltz's "Theory of International Politics" underscores neorealism's emphasis on the structure of the international system. According to Waltz, the structure of the international system, defined by anarchy and the distribution of capabilities among states, significantly influences state behavior and foreign policy choices. In this context, China's approach to economic regionalism and its efforts to balance the Pacific axis with the Atlantic axis led by the United States are seen as strategic moves. For Iran, aligning with China under the "Look to the East" policy is a strategic imperative to secure its economic and geopolitical interests.

Reasons for Intensifying the "Look to the East" Policy

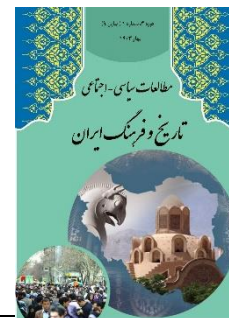
Several factors have contributed to the intensification of Iran's "Look to the East" policy under the Thirteenth Administration. First, there is a profound distrust of the West, particularly the United States, due to historical events and contemporary political dynamics. This distrust has driven Iran to seek stronger ties with Eastern powers like China. Second, Iran's refusal to normalize relations with the U.S. has reinforced its Eastern orientation. The strategic economic and security needs of both Iran and China have further cemented this relationship. China's significant demand for energy and Iran's need for foreign investment and technological advancements have created a mutually beneficial economic partnership.

Implementation and Benefits

The Thirteenth Administration has actively pursued deeper ties with China, evident in the comprehensive strategic partnership agreements and the 25-year cooperation plan. This plan, initially a framework agreement, has been operationalized through extensive negotiations, aiming to turn it into actionable projects. These collaborations span various sectors, including energy, infrastructure, trade, and technology. The partnership is expected to bolster Iran's economic growth, enhance its geopolitical leverage, and reduce its vulnerability to Western sanctions. Additionally, Iran's integration into regional organizations like the Shanghai Cooperation Organization (SCO) highlights its commitment to multilateralism and regional cooperation.

Conclusion

The "Look to the East" policy of Iran's Thirteenth Administration reflects a strategic shift driven by both historical distrust of the West and practical economic necessities. By aligning with China, Iran aims to secure its economic and geopolitical interests in a rapidly changing global landscape. This policy has already resulted in increased trade, economic growth, and stronger geopolitical positioning. The study concludes that while the "Look to the East" policy presents significant opportunities, it also requires careful management to ensure balanced and mutually beneficial outcomes for Iran. Future research should continue to monitor and evaluate the long-term impacts of this policy on Iran's national interests and its broader implications for regional and global politics.

بررسی تاثیر سیاست خارجی نگاه به شرق جمهوری اسلامی ایران بر منافع اقتصادی ایران در دولت سیزدهم

جمشید شجاعی فر^۱، نصرت اله حیدری^{۲*}، جهانبخش مرادی^۳

۱. دانشجوی دکتری روابط بین الملل، واحد بین المللی خرمشهر، دانشگاه آزاد اسلامی، خرمشهر، ایران
۲. استادیار گروه علوم سیاسی، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد ایلام، ایلام، ایران

* ایمیل نویسنده مسئول: nosratheidari@gmail.com

چکیده

اطلاعات مقاله

نوع مقاله

پژوهشی اصیل

نحوه استناد به این مقاله:

شجاعی فر، جمشید، حیدری، نصرت اله، و مرادی، جهانبخش. (۱۴۰۳). بررسی تاثیر سیاست خارجی نگاه به شرق جمهوری اسلامی ایران بر منافع اقتصادی ایران در دولت سیزدهم. *مطالعات سیاسی-اجتماعی تاریخ و فرهنگ ایران*, ۳(۱), ۵۲-۳۶.

© ۱۴۰۳ تمامی حقوق انتشار این مقاله متعلق به نویسنده است. انتشار این مقاله به صورت دسترسی آزاد مطابق با گواهی (CC BY-NC 4.0) صورت گرفته است.

همواره ظهور و بروز برخی از رویدادهای مهم داخلی و فراملی در مسیر تحولات سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران تاثیرگذار بوده و النهایه امروزه سبب شده است که آخرین اراده قوه مجریه در دولت سیزدهم، در الگوی پیروی از نگاه به شرق و در راس آن چین تبلور یابد. امروزه دولت چین به واسطه قرار گرفتن در یک جایگاه رفیع در جهان کنونی و رشد و توسعه همه جانبه مخصوصاً در عرصه اقتصادی و تجاری به عنوان یک الگو برای سایر کشورها مخصوصاً کشورهای در حال توسعه مطرح است. دغدغه اصلی، معطوف به این بوده است که رویکرد پیش روی سیاست خارجی نگاه به شرق جمهوری اسلامی ایران چه تاثیری بر منافع اقتصادی ایران دارد؟ براساس رویکرد واقع گرایی چین با اولویت دادن به منطقه گرایی اقتصادی و ایجاد هم افزایی بین موقعیت ژئوپلیتیک و ژئواکونومیک خود در شرق آسیا در پی ایجاد توازن نسبی محور پاسیفیک با محور آتلانتیک به رهبری آمریکاست؛ بنابراین واکنش در مواجهه با محور پاسیفیک به رهبری چین برای جا ایران نه یک انتخاب بلکه الزامی راهبردی است. نتایج و یافته‌های پژوهش موید این است که سیاست نگاه به شرق در جهت تأمین منافع اقتصادی و ژئوپلیتیک و البته یافتن شریک استراتژیک برای جمهوری اسلامی ایران می‌باشد.

کلیدواژگان: سیاست خارجی، رویکرد نگاه به شرق، دولت سیزدهم، رابطه ایران و چین.

عرصه سیاست خارجی یکی از مهمترین حیطه‌های پژوهشی روابط بین‌الملل است که بر اساس نظریه‌های مختلف به بحث برای تبیین رفتار خارجی دولت‌ها می‌پردازد. بر این اساس تحلیل سیاست خارجی عبارت است از تجزیه و تحلیل فرایندهایی چندلایه و پیچیده شامل اهدافی که حکومت‌ها در روابطشان با دیگر دولت‌ها و کارگزاران بین‌المللی دنبال می‌کنند و نیز ابزارهایی که برای دستیابی به این اهداف به کار می‌گیرند. سیاست خارجی به عنوان ابزار اصلی تعامل حکومت‌ها با یکدیگر از مهمترین عرصه‌های سیاست گذاری کلان برای تأمین منافع ملی دولت‌ها است. این عرصه نه تنها اهمیت خود را در عصر جهانی شدن از دست نداده بلکه به واسطه گسترش پدیده جهانی شدن و وابستگی متقابل بر پیچیدگی آن نیز افزوده شده است. در این میان کشورهایی که از موقعیت ژئوپلیتیکی و ژئواکونومی برجسته و حساس برخوردارند، بیشتر نیازمند طراحی و اجرای سیاست خارجی منسجم و حساب شده برای تأمین منافع ملی و ارتقای جایگاه منطقه‌ای و بین‌المللی خویش هستند. (جعفری و جانباز ۱۳۹۵: ۱۳) گرایش دولت مردان ایران به کشورهای شرقی به ویژه قدرت‌های آسیایی نظیر چین در دوره‌های مختلف با شدت و ضعفهایی روبرو بوده است بعد از وقوع انقلاب اسلامی ایران و تاسیس نظام جمهوری اسلامی رویکرد نگاه به شرق مخصوصاً چین در ادوار مختلف مورد توجه قرار گرفت. اما این سیاست در دولت نهم جنبه به خود گرفت و با جدیت بیشتری دنبال شد گرایش به شرق و مخصوصاً چین روایت نوینی از دیپلماسی جمهوری اسلامی ایران است که مقامات ایرانی را ترغیب کرد تا قدم در راه ارتباط گسترده با کشورهای شرقی بویژه روسیه، چین و هند گذارند. گرایش نگاه به شرق و چین اساساً گرایش قوی تری نسبت به سایر گرایش‌ها محسوب می‌شود. همچنین در اغلب موارد کشورهای شرقی نظیر چین عملکرد بهتری در روابط خارجی و مجامع بین‌المللی نسبت به مسائل ایران داشته‌اند. بعلاوه الزامات چشم انداز بیست ساله در راستای دستیابی به جایگاه اول منطقه‌ای در ابعاد اقتصادی، علمی و فناوری نیز یکی دیگر از زمینه‌های ایجاد مناسبات عمیق و مؤثر با کشورهای شرقی است.

دیدگاه نظری

نو واقع گرایی که برخی مواقع واقع گرایی جدید با واقع گرایی ساختاری نیز نامیده می‌شود. در اواخر دهه ۱۹۷۰ شکل گرفت. نواقح گرایی را می‌توان بیش از هر عامل دیگری تلاش برای علمی کردن واقع گرایی دانست. (مقتدر، ۱۳۷۰: ۱۰۷) در واقع در نخستین سال‌های دهه ۱۹۸۰ جریان نواقح گرایی در واکنش به رفتارگرایی، اندیشه‌های افراطی و موضوع وابستگی متقابل با توجه به علل زیر بازسازی شد. آن علل عبارت از رسیدن جنگ سرد به مرحله‌ای تازه و رقابت جنگ افزاری میان شرق و غرب است. نواقح گرایی در نوشته‌های کنت نیل والتز مخصوصاً مشهورترین اثر وی نظریه سیاست بین‌الملل منعکس شده است. (قوام، ۱۳۹۰: ۸۴) نو واقع گرایی در عین حال که بسیاری از ویژگی‌های بنیادی واقع گرایی کلاسیک را حفظ می‌کند، بر ویژگی‌های ساختار نظام بین‌الملل نیز تأکید دارد. مفهوم ساختار در این جا به «نظم» یا ترتیبات اجزای نظام اشاره دارد به بیان والتز منظور از ساختار نظام، بیشتر محدودیت‌های ساختاری خود نظام جهانی است تا ویژگی‌های خاص واحدهای تشکیل دهنده آن که تا حد زیادی رفتار دولت را توضیح می‌دهند و بر پیامدهای بین‌المللی تأثیر می‌گذارند. (ازغندی، ۱۴۰۰: ۷۴) در نگاه والتز به طور کلی تو واقع گرایی به سبب تبیین نظام سیاسی بین‌الملل با توجه به ساختار و اجزای نظام استقلال سیاست بین‌الملل را اثبات می‌کند و ارائه نظریه درباره آن را امکان پذیر می‌سازد. نو واقع گرایی همچون والتز معتقدند که در تحلیل سیاسی باید به تاثیر ساختار نظام بین‌الملل توجه کرد. از دید والتز ساختار از طریق قواعد امره نظام بین‌الملل در واقع آنارشی و چگونگی توزیع توانمندی‌ها در میان واحدها تعریف می‌شود. در نتیجه این ساختار نظام بین‌الملل است که گزینه‌های سیاست خارجی دولت‌ها را می‌سازد. شاخص‌های نظریه نو واقع گرایی

والتز را به شرح ذیل می‌توان نام برد. سیستم به عنوان سطح تحلیل رابطه سیستم و ساختار با واحدها یعنی این که واحدها و اجزا تابع قید و بندها و ساز و کارهای تعیین کننده ساختاری سیستم بین الملل هستند توازن به عنوان فراعامل ثبات بخش سیستم بین الملل، آنارشی بین الملل اصل نظم دهنده ساختار بین الملل آنارشی است، قدرت‌های بزرگ به عنوان بازیگران اصلی سیستم بین الملل، مسأله تغییر سیستمی و ساختارها. نو واقع گرایی روایتی قدرتمند از واقع گرایی است که بیان می‌کند تا وقتی نظام بین الملل اقتدار گریز باشد کشمکش بر سر قدرت و امنیت ادامه خواهد داشت. (متقی، ۱۳۹۹: ۵۴) نو واقع گرایی ریشه حساس ترین نقدها را بر پروژه‌های اصلاح طلبانه در سیاست بین الملل می‌سازد. از این رو شگفت آور نیست که این مکتب آماج حمله کسانی قرار گرفته است که چارچوب ذهنی شان اصلاح طلبانه یا انتقادی است ادعای رابرت دبلیوکاکس مبنی بر این که دانش و آگاهی پیوسته برای کسی و برای هدفی است گامی جدید را در تئوری روابط بین الملل به وجود آورده است کاکس تو واقع گرایی را نظری محافظه کارانه و راه گشا می‌دانست که می‌خواهد بیان کند دولت‌ها چطور می‌توانند نظم و ثبات جدیدی را به وجود آورده و آن را تامین کنند. اما به گفته وی این خواسته از اولویت‌های قدرتمندترین دولت‌ها و نیروهای اجتماعی در نظام جهانی است. (مشیرزاده ۱۳۹۶: ۲۲۴) براساس رویکرد واقع گرایی چین با اولویت دادن به منطقه گرایی اقتصادی و ایجاد هم افزایی بین موقعیت ژئوپلیتیک و ژئواکونومیک خود در شرق آسیا در پی ایجاد توازن نسبی محور پاسیفیک با محور آتلانتیک به رهبری آمریکا است؛ بنابراین واکنش در مواجهه با محور پاسیفیک به رهبری چین برای جا ایران نه یک انتخاب بلکه الزامی راهبردی است.

علل تشدید سیاست نگاه به شرق جمهوری اسلامی ایران در دولت سیزدهم

در نخستین مبحث از این بخش به این پرسش پاسخ خواهیم داد که اساساً چرا و به کدامین دلایل، رویکرد نگاه به شرق که در دولت‌های جمهوری اسلامی ایران به طور افتان و خیزان تبلور داشت، در مجموعه سیاست خارجی دولت سیزدهم به عنوان الگوی برتر معرفی و پیگیری شده است.

۱. افزایش بی اعتمادی ایران به غرب

روابط سیاسی ایران و آمریکا از پیچیده ترین نوع روابط سیاسی تاریخ حکومت‌ها است. به گونه‌ای که دو کشور خصمانه ترین روابط تاریخ معاصر را تجربه کرده اند که این امر به شکل گیری ابعاد وسیعی از بی اعتمادی بین آن‌ها منجر گشت عجیب است ضمن اینکه هر دو کشور یکدیگر را دشمن اول تلقی می‌کنند، بهبود هیچ رابطه‌ای هم به اندازه روابط ایران و آمریکا دشمن خارجی ندارد و هیچ رابطه‌ای هم در داخل هر دو کشور با این حجم از مخالفت مواجه نبوده و نیست. بررسی تاریخی نشان می‌دهد که ایران دلایل خوبی برای تردید داشتن و ظنن بودن به غرب و آمریکا دارد؛ نقش آمریکا در کودتای ۲۸ مرداد سال ۱۳۳۲ نابود کردن زیر ساخت‌های اقتصادی کشور در جنگ جهانی دوم نقش این کشور در کودتای نوژه و جنگ تحمیلی عراق علیه ایران، ضربه به ساختارهای اقتصادی و اجتماعی ایران با محاصره اقتصادی و اعمال تحریم‌ها همگی نشان از بدعهدی و قابل اعتماد نبودن غرب در حافظه تاریخی ایرانیان است با اجرایی شدن توافق هسته‌ای نیز شرایط و حوادث گوناگون از سوی غرب به گونه‌ای رقم خورد که مهر تاییدی شد بر این گفته رهبر معظم انقلاب که در هیچ مسئله‌ای نمی‌توان به آمریکا اعتماد کرد. اقدامات تنش‌زای ایالات متحده در فضای پسابرجام، تصویب مجدد برخی محدودیت‌ها علیه ایران، صدور حکم دادگاهی در نیویورک مبنی بر پرداخت ۱۰/۵ میلیارد دلار غرامت بابت حملات ۱۱ سپتامبر، صدور حکم دادگاه فدرال آمریکا مبنی بر برداشت ۲ میلیارد دلار از محل دارایی‌های مصادره شده ایران به بهانه پرداخت غرامت به قربانیان انفجار بیروت و مواردی از این دست دیوار بی اعتمادی بین ایران و غرب را در دوره دولت روحانی بلندتر کرد و در مقابل تقویت روابط با کشورهای شرقی مانند چین را در دولت سیزدهم شدت بخشید (اختیاری و صالحی، ۱۳۹۷: ۴۶).

۲. امتناع از تسلیم و مذاکره با آمریکا

اجتناب از عادی سازی روابط با آمریکا سیاستی دیرینه برای جمهوری اسلامی است و عمری به اندازه خودش دارد. در طول دوران پس از انقلاب تهران به عمد از هرگونه حرکت به سمت نزدیکی با آمریکا یا عادی سازی روابط با این کشور خودداری کرده مگر در مواقعی که خطر حمله نظامی آمریکا علیه خودش را قریب الوقوع تشخیص داده است. محاسبات بنیادین نشان می‌دهند که عادی سازی روابط با واشنگتن پیامدهای عمیقی را برای نظام سیاسی کنونی ایران به دنبال خواهد داشت از برهم خوردن سیاست داخلی آن گرفته تا غلبه بر اقتصاد و تغییر شکل فرهنگ آن. بنابراین، به واسطه امتناع از تسلیم و مذاکره به آمریکا سیاست شرق گرایانه را تقویت نموده است. بخشی از این رویکرد به واسطه ترس از قدرت گیری جامعه مدنی بوده است اول از همه، این ترس عمیق در تهران وجود دارد که به محض فعال شدن شرکت‌های آمریکایی مؤسسات آموزشی و سازمان‌های جامعه مدنی در ایران رهبری ایران به تدریج قدرت خود را از دست بدهد همچنین احساسات ضد آمریکایی به طبقه انقلابی نظام سیاسی ایران هويت مشترک می‌بخشد و گروه‌های میانه رو یا عمل‌گرا را از موقعیت‌های قدرت دور نگه می‌دارد. حتی پس از توافق برجام و قبل از روی کار آمدن دونالد ترامپ تصور غالب در پایتخت ایران و در نزد گروه‌های انقلابی نوعی ناامیدی بود زیرا بیشتر تحریم‌های اقتصادی علیه این کشور دست نخورده باقی مانده بودند. آینده مبهم تحریم‌ها همراه با احتمال تأثیرات منفی برجام بر مسائل منطقه‌ای، فضایی از عدم اطمینان را در دالان‌های قدرت در ایران ایجاد کرده بود. موضوع دیگر، توقعات زیاد و متنوع آمریکا است، یعنی یکی دیگر از عواملی که امیدها به تغییر در روابط ایران و آمریکا را کاهش می‌دهد فهرست طولانی درخواست‌های واشنگتن از تهران نه تنها در مورد سیاست خارجی و برنامه هسته‌ای بلکه در مورد ماهیت نظام سیاسی و رفتار داخلی آن است. امر دیگر نیز این تلقی است که رابطه با آمریکا یعنی تغییرات اساسی ناخواسته آخرین دلیلی که بر سر راه بهبود روابط دوجانبه قرار دارد و ارتباط نزدیکی هم با دلیل اول دارد این اعتقاد طبقه انقلابی ایران است که نزدیک شدن به ایالات متحده ناگزیر به تغییرات اساسی ناخواسته در نظام سیاسی منجر خواهد شد. هرگونه بهبود درازمدت در روابط ایران و آمریکا نه تنها مستلزم ایجاد تغییر در سیاست‌ها، بلکه همچنین مستلزم طراحی مجدد ساختارهای دولتی است. در راستای این تفکر امتیاز دادن به آمریکا بر سر برنامه هسته‌ای کافی نخواهد بود و آمریکا باز هم جلوتر خواهد آمد تا جایی که ایران در نهایت به طور کامل در برابر ایالات متحده تسلیم شود و خاطرات تلخ کودتای آمریکایی بریتانیایی ۱۹۵۳ (۲۸ مرداد ۱۳۳۲) زنده گردد. بر همین اساس بود که رسانه‌های انقلابی ایران برای توصیف برجام و امتیازات برجامی ایران به آمریکا از واژه تسلیم استفاده می‌کردند، طبقه انقلابی ایران با سهم گسترده‌ای که در حوزه‌های سیاسی و اقتصادی دولت داشت حاضر نبود که با دادن امتیازات ساختاری به آمریکا و تسهیل تسلط احتمالی نامزدهای لیبرال ریاست جمهوری بر کشور قدرت را از دست بدهد. سرخوردگی پس از توافق برجام تمایل به رئیس جمهور محافظه کاری مثل ابراهیم رئیسی را تقویت کرد که پیش‌نیازی ضروری برای تحکیم و تداوم سیاست انقلابی ایران و جایگزین کردن کامل رویکرد تمایل به شرق و چین و روسیه بود. (سریع القلم، ۱۴۰۲: ۵۷)

۳. افزایش نیازهای اقتصادی متقابل ایران و چین

تا پیش از رفع تحریم‌ها روابط چین با ایران تحت تاثیر کاهش روابط با غرب و مختص به حوزه انرژی بود. به گونه‌ای که چین بیش از نیمی از نفت ایران را خریداری میکرد و اولین مصرف کننده نفت صادراتی ایران بود. (ظهیری نژاد، ۱۳۹۴: ۱۲۹) اما با لغو تحریم‌های بین‌المللی و با توجه به شرایط حاکم بر اقتصاد دو کشور از جمله کاهش نرخ رشد اقتصادی چین مسئله امنیت انرژی برای چین نیاز ایران به جذب سرمایه‌های خارجی در حوزه صنعت نفت، افزایش تولید نفت و استفاده از تکنولوژی در صنایع اقتصادی و همچنین بازگشت نفت ایران به بازار انرژی همکاری‌های اقتصادی تهران و پکن در دوره پساتحریم بازنگری و گسترش یافته است. بنابراین، در دوره پسابرجام با توجه به الزاماتی که در بخش اقتصادی دو کشور وجود داشته تهران و پکن تلاش نمودند تا در حوزه اقتصادی مناسبات خود را افزایش دهند تا بدین طریق نیازهای

اقتصادی خود را مرتفع سازند. اهمیت ژئوپلیتیک و ژئواستراتژیک ایران برای چین به اعتقاد رابرت کاپلان با در نظر گرفتن اهمیت انرژی از یک سو و حجم گسترده تجارت دریایی به ویژه به خاطر نقش فزاینده اقتصاد کشورهای هند و چین، کانون رقابت بین قدرت‌های بزرگ در آینده اقیانوس هند خواهد بود از همین رو بسیاری از ملاحظات ژئوپلیتیک و ژئواستراتژیک چین معطوف به خاورمیانه، خلیج فارس و منابع آن و نقش محوری ایران در این منطقه است. بخش عمده نفت خلیج فارس برای بازار کشورهای آسیایی و چین از تنگه مالاکا عبور می‌کند و با گذر از اقیانوس هند به دست مشتریان می‌رسد. (هالستی، ۱۳۹۳: ۷۴). همچنین بخش عمده‌ای از صادرات چین نیز از طریق این آبراه استراتژیک و سپس اقیانوس هند به مناطق دیگر دنیا حمل می‌شود نظر به حضور و تسلط ناوهای آمریکایی در تمامی مسیر این تنگه در شرایط وقوع بحران احتمالی میان چین و آمریکا در آینده، لغو تحریم‌ها به واسطه توافق هسته‌ای این قابلیت را به وجود آورده تا با عملیاتی شدن خط لوله ایران پاکستان و همچنین اتصال ایران به خطوط گازی سامان تپه ترکمنستان به سمت چین این مهم ناجی تنگنای منافع حیاتی پکن گشته و چین را قادر سازد تا تنگه مالاکا را دور بزند. (شریعتی نیا، ۱۳۹۹: ۵۴؛ ظیف، ۱۳۸۸: ۵۷). از سوی دیگر با توجه به استراتژی جدید آمریکا با عنوان مهار چین، که با هدف تنگ کردن عرصه بر چین و جلوگیری از تبدیل شدن این کشور به یک هژمون منطقه‌ای تدوین شده، نگرانی‌های امنیتی جدی برای چین به وجود آورده است از این رو هر گونه چرخش در رویکردها و سیاست‌های آمریکا به سمت آسیا پاسیفیک ممکن است روندها در محیط امنیتی ایران و چین را تغییر دهد. از این رو نقش ایران برای چین تعیین کننده است (نوده فراهانی، ۱۴۰۱: ۸۴) و هر سیگنال مثبت بین ایران و غرب و خوش بینی در چشم انداز روابط آن‌ها ایالات متحده را قادر می‌سازد تا توجه خود را به سوی شرق آسیا معطوف کند، موضوعی که چین بعد از اجرایی شدن برجام از بابت آن در هراس بود و با گسترش مناسبات با ایران در صدد بود از خطرات احتمالی این مسئله بکاهد که با عدم موفقیت برجام این نگرانی عمده‌تأ برطرف شده و با روی کار آمدن دولت سیزدهم و تشدید شدن سیاست گرایش به شرق دور جدیدی از این روابط شکل گرفته است. (اختیاری امیری و صالحی، ۱۳۹۷: ۴۷)

تبیین نگاه به شرق در دولت سیزدهم و مزایای ناظر بر آن

در این مبحث به چگونگی ایجاد ارتباط عمیق بین سیاست خارجی دولت سیزدهم و چین خواهیم پرداخت و مزایای ناشی از آن را نیز مورد ارزیابی قرار خواهیم داد.

۱. نخستین تعاملات دولت سیزدهم با دولت چین

ایران و چین از ابتدای روی کار آمدن دولت سیزدهم و آغاز به فعالیت رسمی ابراهیم رئیسی، علی رغم مناسبات سیاسی طرفین و تبریک‌های تقویمی و مناسبتی به یکدیگر مواضع رسمی تری نیز در گفتگوهای تلفنی یا دیدارهای رسمی و غیر رسمی خود دنبال کرده اند. اولین تعامل دو کشور به ۲۵ مرداد ۱۴۰۰ باز می‌گردد که رئیس جمهور چین در پیامی، سکنداری رئیسی به عنوان رئیس جمهور ایران را به وی تبریک گفت و در متن پیام خود تاکید کرد: در نیمه قرن گذشته بعد از برقراری روابط سیاسی ضمن بسط و توسعه مداوم روابط دو کشور دوستی دیرینه دو ملت تعمیق یافته است. پس از برقراری مناسبات مشارکت راهبردی، جامع، اعتماد سیاسی طرفین پیش از پیش تقویت گردیده و همکاری عملی در زمینه‌های مختلف به پیشرفت پایداری دست یافته است. در دوران بعد از شیوع کووید - ۱۹، چین و ایران همچون سرنشینان یک کشتی از یکدیگر حمایت و پشتیبانی کردند که داستانی زبانزد همکاری مبارزه با کووید ۱۹ روایت شده است برای بسط و توسعه روابط چین و ایران اهمیت بسزایی قائل هستیم. آمادگی دارم با تشریک مساعی شما و با گرامیداشت پنجاهمین سالگرد روابط سیاسی، ضمن تعمیق دوستی دیرینه همکاری دو کشور در زمینه‌های مختلف را تحکیم، دهیم مفهوم روابط مشارکت راهبردی جامع را غنی ساخته و رفاه و سعادت را برای دو کشور و دو ملت به ارمغان بیاوریم. (بیات، ۱۴۰۱: ۱) فرارسیدن هفتاد و دومین سالگرد تأسیس جمهوری خلق چین مناسبت

بعدی برای صدور پیام رئیسی به شی جین پینگ بود و در این پیام نیز رئیس جمهور کشورمان نسبت به ارتقا و گسترش همکاری‌های دو کشور در عرصه‌های مختلف اقتصادی، سیاسی و فرهنگی ابراز امیدواری کرد و بیان داشته بود که: «ایران و چین به عنوان دو تمدن بزرگ صلح طلب و شرکای جامع راهبردی می‌توانند با همراهی راهبردی و همکاری‌های برد برد، زمینه تحقق چندجانبه‌گرایی حقیقی را فراهم آورند قطعاً اعتماد پایدار بین دو کشور می‌تواند بستر همکاری‌ها را در قالب ابتکار -جاده کمربند و همچنین برنامه جامع همکاری گسترش دهد و همکاری‌های بین منطقه‌ای را به توسعه ثبات و صلح تبدیل کند. ابراهیم رئیسی ۱۲ بهمن ۱۴۰۰ نیز در پیامی به مناسبت تبریک سال نو به رئیس جمهور چین نسبت به توسعه همکاری ایران و چین در تمامی زمینه‌ها ابراز امیدواری کرد و افزود: روابط دو ملت وارد دومین پنجاه سال روابط دیپلماتیک و اعلام اجرایی شدن برنامه همکاری جامع ۲۵ ساله شده است. امیدوارم در پرتو اعتماد متقابل سیاسی ایجاد شده و تشریک مساعی با جناب عالی شاهد توسعه و تعمیق همکاری‌های دوجانبه منطقه‌ای و بین‌المللی در تمامی زمینه‌ها بخصوص منافع مشترک کشورهای در حال توسعه باشیم. (بیات ۱۴۰۱:۱) روابط ایران و چین به صدور پیام تبریک یا گفتگوی تلفنی محدود نشد و در نهایت رؤسای جمهور دو کشور ۲۵ شهریور ۱۴۰۱ در نخستین دیدار خود در حاشیه اجلاس سازمان همکاری شانگهای در شهر سمرقند ازبکستان درباره مهمترین مسائل مربوط به مناسبات دوجانبه برای ارتقای همکاری‌های اقتصادی گفتگو و تصمیم‌گیری کردند. رئیسی در این دیدار برنامه همکاری‌های جامع راهبردی ایران و چین را نشانه و نماد اراده دو کشور برای توسعه همه جانبه روابط دانست بر این امر قائل بود که ظرفیتهای گسترده موجود در زمینه‌های نفت و انرژی، ترانزیت کشاورزی تجارت و سرمایه گذاری بستر بسیار مناسبی برای تعمیق و توسعه روابط اقتصادی بین دو کشور است. شی جین پینگ هم در این دیدار از مواضع مستقل جمهوری اسلامی ایران در موضوعات بین‌المللی تقدیر کرد و معتقد بود که روابط ایران و چین روابطی راهبردی است و فارغ از هر تحول بین‌المللی توسعه خواهد یافت.

۲. اهداف دولت سیزدهم در رویکرد به سمت چین

تاکیدات دولت سیزدهم در گرایش به شرق و مخصوصاً چین در راستای تحقق بخشیدن به اهدافی نظیر توسعه و تحکیم روابط راهبردی و ارتقای سطح همکاری‌ها و گسترش روابط ایران با چین، فراهم آوردن زمینه‌های تحقق چندجانبه‌گرایی حقیقی از طریق همراهی و همکاری‌های برد برد ایران و چین، امنیت آفرینی برای منطقه در راستای تقویت روابط ایران و چین در شرایط بحرانی کنونی جهان تقویت اعتماد سیاسی و توسعه اقتصادی منطقه توافق بر راهکارهای توسعه و تسریع در روند اجرایی شدن برنامه همکاری جامع ۲۵ ساله خنثی سازی تحریم‌ها پشتیبانی ایران از ابتکارات «توسعه» جهانی و امنیت جهانی رئیس جمهور چین، صیانت از ثبات و صلح بین‌المللی (بیات، ۱۴۰۱:۱) چین و ایران در فضایی دوستانه و صمیمی به طور عمیق در خصوص همکاری در همه حوزه‌های روابط دوجانبه و همچنین چشم انداز سیاسی توافق دارند و به توافقات گسترده‌ای از جمله تسریع در اجرای برنامه همکاری جامع ایران و چین دست یافتند دو طرف از یکدیگر در ارتقای توسعه بومی و و شکوفایی اجتماعی اقتصادی حمایت کردند و برای به اشتراک گذاری بیشتر تجارب در حوزه‌های حکمرانی، اصلاح و توسعه به توافق رسیدند. دولت ایران و چین در سیاست خارجی تأکید کردند که پیوندهای راهبردی، نزدیک، انتخاب تاریخی ایران و چین به عنوان دو تمدن باستانی در شرق و غرب آسیا است که منافع کل منطقه را تامین می‌کند. ایران و چین، صرف نظر از تغییر و تحول شرایط بین‌المللی به تقویت روابط دوجانبه و ارتقای همکاری جامع راهبردی همه جانبه متعهد خواهند ماند روابط نزدیک ایران و چین نه تنها اهداف مشترک دو کشور را تامین میکند بلکه شرایط مناسبی را برای کمک به منافع کشورهای مربوطه فراهم می‌آورد دو طرف حمایت قوی خود از مسایل مربوط به منافع اساسی یکدیگر را تکرار کرده و حراست از حاکمیت ملی، تمامیت سرزمینی و عزت ملی یکدیگر را قاطعانه مورد حمایت قرار میدهند طرف، چینی قویاً با دخالت نیروهای خارجی در امور داخلی و تضعیف ثبات و امنیت ایران مخالفت میکند طرف، ایرانی تعهد خود به سیاست چین واحد را ادامه می‌دهد طرف چینی از افزایش نقش ایران در امور منطقه‌ای و بین‌المللی حمایت می‌کند. ایران و چین بر اهمیت صلح و

ثبات منطقه خلیج فارس در امنیت بین‌المللی و جریان انرژی تاکید دارند. دولت چین از نقش مهم ایران در حفظ امنیت جهانی انرژی حمایت میکند چین از تلاش کشورهای منطقه در تقویت اتحاد و هماهنگی، حل اختلافات از طریق گفتگو و دستیابی به روابط خوب همسایگی حمایت می‌کند و مایل است در حراست از صلح، ثبات و امنیت منطقه‌ای با طرف ایرانی همکاری نماید.

۳. مزایای اکتسابی دولت سیزدهم در نگاه به چین

در این قسمت به بررسی مزایایی خواهیم پرداخت که حاصل نگاه به شرق و چین در سیاست خارجی دولت سیزدهم بوده است.

الف) تقویت رشد و توسعه اقتصادی

امروزه ظرفیت‌های گسترده‌ای در حوزه‌های نفت و انرژی، ترانزیت، کشاورزی، تجارت و سرمایه‌گذاری برای تعمیق و توسعه روابط اقتصادی بین دو کشور وجود دارد به نظر می‌رسد اگر اقدامات مفید تیم اقتصادی دولت سیزدهم برای توسعه روابط اقتصادی با چین ملاک عمل باشد یک تعامل برد برد برای دو کشور خواهد بود. تعریف پروژه‌های میدانی هر چند کوچک مقیاس بین ایران و چین در قالب همکاری ۲۵ ساله مشارکت دادن بیشتر ایران در پروژه کمر بند جاده انجام سرمایه‌گذاری مشترک در بخش نفت و گاز ایران افزایش حجم تجارت دو طرفه و توسعه مبادلات یوانی بین دو کشور و قرار گرفتن صنایع ایران به ویژه در بخش‌های معدن پایه و در زنجیره ارزش کالاهای چینی می‌تواند از دیگر زمینه‌های همکاری باشد. شاخص اکمال تجاری یکی از اصلی‌ترین شاخص‌ها برای بررسی امکان گسترش همکاری‌های تجاری است که نشان می‌دهد تا چه اندازه ترکیب کالاهای صادراتی یک کشور با ترکیب کالاهای وارداتی کشور شریک تجاری مطابقت دارد یا مکمل آن است. مقادیر بالا برای این شاخص نشان دهنده ظرفیت بالای همکاری تجاری میان دو کشور ایران و چین است. این شاخص به ویژه در ارزیابی موافقتنامه‌های تجاری دوجانبه یا منطقه‌ای سودمند است دامنه ارزش شاخص بین صفر تا ۱۰۰ است و عدد ۱۰۰ نشان می‌دهد دو کشور شرکای تجاری ایده آل و کامل کننده یکدیگر هستند و عدد صفر نشان می‌دهد که دو کشور رقبای کاملی با یکدیگر هستند. این شاخص بین دو کشور به صورت دو جانبه بین یک کشور و یک منطقه و برای سال‌های مختلف قابل محاسبه است. بررسی‌ها نشان می‌دهد در صادرات ایران طی سال‌های ۲۰۰۹ تا ۲۰۲۰ بین شرکای عمده تجاری ایران بالاترین اکمال تجاری را با چین ترکیه عراق و کره جنوبی دارد این رقم برای چین حدود ۲۵ درصد بوده است یکی از راه‌های خنثی سازی تحریم‌های ظالمانه آمریکا تعریف پروژه‌های میدانی هر چند کوچک مقیاس بین ایران و چین در قالب همکاری ۲۵ ساله است در این رویکرد، پیشنهاد این است: اولاً؛ چینی‌ها ایران را در پروژه کمر بند جاده بیش از پیش مشارکت دهند ثانیاً؛ در بخش انرژی کشور سرمایه‌گذاری مشترک انجام شود مبادلات یوانی بین دو کشور مدنظر قرار گیرد و ایران از فشار مبادلات دلاری خارج شده و سیستم تسویه ارزی کشور از خاورمیانه به خارج از آن انتقال داده شود. ضمن این شرایط، صنایع ایران به ویژه در بخش‌های معدن پایه و تفت پایه می‌توانند در زنجیره ارزش کالاهای چینی نیز تعریف شوند. بر اساس آمارهای گمرک ایران مهمترین اقلام صادراتی کشورمان به چین شامل: ۱- مواد پلاستیکی و اشیای ساخته شده از این مواد ۲- فرآورده‌های نفتی ۳- محصولات شیمیایی آلی ۴- سنگ فلز جوش و خاکستر ۵- نمک، گوگرد، خاک و سنگ گچ آهک و مس و مصنوعات از مس ۶- محصولات شیمیایی معدنی، ۷- کردها سایر سوخت‌های معدنی ۹- چدن آهن و فولاد ۱۰- حیوانات زنده و انواع گوشت آلومینیوم و مصنوعات از آلومینیوم روی و مصنوعات از روی ۱۱- شیرینی شکلات و فرآورده‌های غلات و پوست خام، چرم، پوست‌های نرم و اشیای ساخته شده از این مواد است. همچنین بررسی اقلام وارداتی چین بر حسب کدهای تعرفه شش رقمی نشان می‌دهد علی‌رغم اینکه در برخی کدهای تعرفه سابقه صادراتی در ایران وجود دارد اما چین به عنوان بازار هدف در این محصولات انتخاب نشده است. به طور کلی، براساس آمارهای مرکز تجارت بین‌المللی تعداد اقلام وارداتی چین از جهان بر حسب کد تعرفه شش رقمی بالغ بر ۵۰۱۰ ردیف تعرفه بوده که مقایسه این اقلام با آمارهای گمرک ایران نشان میدهد در ۲۸۳ ردیف تعرفه

شش رقمی، بخشی از نیاز وارداتی چین از طریق ایران تامین شده است. علاوه بر این در میان اقلام وارداتی چین ۲۵۷۸ ردیف تعرفه شش رقمی مشاهده می‌شود که سابقه صادراتی آن‌ها از ایران به سایر کشورها وجود داشته اما به چین صادر نشده است. بررسی‌های اتاق بازرگانی ایران نشان می‌دهد در کوتاه مدت به شرط افزایش تولید در کشور ظرفیت افزایش ۱۶ میلیارد دلاری صادرات غیر نفتی ایران به چین وجود دارد. لازم به ذکر است شرط مذکور به جهت تنوع بخشی به مقاصد صادراتی کشور و عدم تمرکز بیش از حد کالاهای ایرانی در یک کشور است. (محمدی، ۱۴۰۱: ۱۲)

ایران و چین همواره بر تسریع در اجرای برنامه همکاری جامع و ادامه افزایش همکاری‌ها در زمینه‌های تجاری، کشاورزی، صنعتی، انرژی تجدیدپذیر، زیر ساختی و غیره توافق دارند دولت چین تمایل خود را به مشارکت در تولید و افزایش کالاهای باکیفیت در ایران به منظور نیل به رشد تجاری پایدار دوجانبه و افزایش حجم صادرات به چین ابراز کرده است. ایران نیز قدردان چین برای ایجاد کانال سبز برای صادرات محصولات کشاورزی غذایی ایران به چین بوده است دولت ایران و چین اعتقاد راسخ به سودمندی همکاری کشاورزی برای توسعه اجتماعی و اقتصادی ایران و چین همکاری گسترده و نزدیک کشاورزی را به نفع مردم دو کشور می‌دانند. آن‌ها با اجرای برنامه اقدام در زمینه همکاری‌های کشاورزی بین وزارت جهاد کشاورزی جمهوری اسلامی ایران و وزارت کشاورزی و امور روستایی جمهوری خلق چین (۲۰۲۳-۲۰۳۰) موافقت کردند. دولت چین آمادگی خود را برای کمک به طرف ایرانی برای بهبود امنیت غذایی و ظرفیت تولید محصولات کشاورزی به صورت فراگیر اعلام کرده است و بیان داشته است که منابع مختلف از جمله کمک مبادلات فنی، همکاری تجاری و اقتصادی را برای ساخت آزمایشگاه‌های مشترک کشاورزی مدرن و اجرای پروژه‌های پایلوت در همکاری فناوری کشاورزی بکار گیرد. دولت ایران و چین بر تقویت همکاری در چارچوب یادداشت تفاهم تقویت ظرفیت‌های صنعتی و معدنی و سرمایه گذاری و توسعه همکاری با هدف افزایش سهم انرژی‌های تجدیدپذیر در ایران به ویژه در تولید برق توافق کردند (بیانیه مشترک ایرن و چین، ۱۴۰۱).

ب) تقویت تجارت خارجی ایران

دکترین سیاست خارجی دولت سیزدهم تعامل حداکثری با جهان و تمرکز بر همگرایی اقتصادی و چند جانبه گرایی به خصوص در حوزه آسیا است به همین دلیل از ابتدای دولت سیزدهم شاهد عضویت ایران در برخی سازمان‌ها و پیمان‌های اقتصادی منطقه‌ای همچون سازمان شانگهای اتحادیه اقتصادی اوراسیا و مجموعه بریکس پالس بودیم که هر سه آن‌ها ماهیت اقتصادی دارند و به دنبال تعامل حداکثری کشورهای عضو در حوزه‌های اقتصادی و تجاری هستند. این سیاست تا حدود قابل توجهی جواب داده است و تجارت خارجی ایران را تقویت کرده است به طوری که حتی برخی از دولتمردان قائل به این هستند که یک رکوردزنی رخ داده و نسبت به رشد تجارت خارجی ایران بعد از توافق هسته‌ای در سال ۹۴ نیز بیشتر بوده است. (جمشیدی، ۱۴۰۱: ۸۷)

اساساً ظرفیت‌های فراوانی برای گسترش مناسبات جمهوری اسلامی ایران و چین در حوزه‌های فرهنگی، علمی، اقتصادی و تجاری وجود دارد و با توجه به اراده جدی دولت فعلی (سیزدهم) جمهوری اسلامی ایران برای استفاده حداکثری از این ظرفیت‌ها برای تقویت روابط دوستانه و تامین منافع ملی، فرصت خوبی برای توسعه همکاری‌های دو جانبه ایجاد شده است.

ج) بسترسازی برای پیشرفت در قالب توافق جامع ۲۵ ساله ایران و چین

رویکرد جمهوری اسلامی ایران در همگرایی اقتصادی با کشورها در قبال چین نیز دنبال می‌شود در ابتدای دولت سیزدهم نیز تلاش گسترده‌ای شد تا بستر همکاری‌های دو جانبه بر پایه برنامه جامع راهبردی ایران و چین عملیاتی شود این برنامه همکاری در ابتدای دولت سیزدهم یک توافق روی کاغذ بود اما با تلاش‌های گسترده‌ای که انجام شده، مکانسیم عملیاتی کردن آن به صورت واقعی قابل تحقق است. مذاکرات گسترده‌ای برای اجرای برنامه جامع همکاری ایران و چین انجام شده تا این توافق به صورت عینی و عملی درآید و قابلیت اجرایی داشته باشد چین کشوری است که یکی از قدرت‌های اول و دوم جهان در حوزه اقتصاد جهانی تلقی می‌شود و رقابت اساسی بین چین و آمریکا

وجود دارد که کدامیک رتبه یکم را تصاحب کنند زیرا ماهیت رقابت این دو در آینده بر مبنای این است که این رتبه بندی چگونه شکل بگیرد. اصولاً امضای توافقنامه ۲۵ ساله ایران و چین به موازات پیگیری هوشمندانه مذاکره با غرب در زمین وین زیر سایه درک دولتمردان ایرانی از واقعیات حاکم بر مناسبات بین‌المللی حاصل شد. امری که به معنای به کارگیری همه ظرفیت‌های بالقوه در عرصه سیاست خارجی در برابر یکجانبه‌گرایی آمریکا به شمار می‌رفت که طی دهه‌ها از منظر یک مدعی خود را مجاز به عهدشکنی و تصویب تحریم‌های ظالمانه علیه دیگر کشورها می‌دانست. این در حالی است که قریب به اتفاق ناظران معتقدند پکن به تدریج در حال تبدیل شدن به قدرت نخست اقتصادی جهان است که چشم انداز شکل‌گیری یک چند قطبی جدید بر پایه رقابت اقتصادی در جهان آینده را به تصویر می‌کشد. جهش اقتصادی چین در دهه‌های اخیر از ظهور قدرت بزرگ جدیدی حکایت می‌کند که به ویژه در سال‌های اخیر کوشیده معمار نظم نوین اقتصادی در سطح بین‌الملل باشد و برای این به اقدامات گسترده‌ای بزند؛ بسیاری از تحولات مهم از کمر بند راه ابریشم گرفته تا تقویت همکاری‌های نظامی و امنیتی میان چین روسیه ایران و همچنین توافق ۲۵ ساله ایران - چین می‌تواند در این منازعه جدید قابل فهم باشد به این ترتیب صحنه بین‌الملل به تدریج نظاره‌گر تغییر قدرت اقتصادی از غرب مبتنی بر هژمونی آمریکا به سوی حوزه شرق بوده است با وجود تلاش واشنگتن جهت افزودن بر گستره تحریم‌های ضد ایرانی و مسدود کردن روند صادرات نفت و انرژی کشورمان، پکن با گشایش کانال‌های مهم پنهان برای کمک به ایران در تسهیل خرید و فروش نفت علی‌رغم مخالفت صریح آمریکا از عقب ماندن ایران از بازار رقابتی انرژی ممانعت به عمل آورد و کشورمان توانست امکان فروش نفت خود را در سطح قابل قبولی حفظ کند شاید پرنرنگترین وجه همکاری‌های تنگاتنگ تهران و پکن را باید در روند مذاکرات رفع تحریم‌ها و همچنین ادوار اخیر نشست‌های شورای حکام آژانس بین‌المللی انرژی اتمی یافت. بر خلاف رویکرد پیشین پکن در مواجهه با پرونده هسته‌ای ایران که در خوشبینانه‌ترین حالت ممکن تلاش میکرد در میدان مواجهه دیپلماتیک ایران و آمریکا سکوت پیشه کند تا از اثرات مجازات‌های فرامرزی این کشور مصون بماند، تحولات جدیدی در فصل جدید روابط ایران و چین رقم خورده است. مجموع این تحولات نشان داد مقام‌های پکن در چهارچوب مناسبات با تهران آماده هستند نسبت به گذشته هزینه بیشتری صرف کنند و منافع سیاسی و اقتصادی هر یک از اعضای شبکه متحدین راهبردی خود را مورد حمایت جدی قرار دهند. امضای این تفاهم نامه باعث شده تا شاهد اعتراض و رویکردهای مخالفان خارجی جمهوری اسلامی ایران باشیم، زیرا آن‌ها به خوبی می‌دانند که این سند می‌تواند چه تحولات بزرگی برای جمهوری اسلامی ایران در داشته باشد، مخصوصاً در حوزه اقتصادی و مالی چرا که با وجود اقتدار جمهوری اسلامی ایران، موضوع اقتصاد به عنوان یکی از حلقه‌های حیاتی زنجیره اقتدار کشور نیازمند تقویت است و این مهم را می‌توان تا حد قابل توجهی از طریق پتانسیل‌ها و ظرفیت‌های فراوان موجود در روابط دوجانبه تهران - پکن و تفاهم نامه ۲۵ ساله میان دو طرف تحقق بخشید. از جمله مزایای این توافق ۲۵ ساله رشد صادرات نفتی ایران بوده است روند صادرات نفت ایران بعد از امضای سند همکاری ۲۵ ساله با چین صعودی شده است طبق آمار کپلر و اوپک از میزان فروش و قیمت نفت ایران درآمد نفتی ایران از چین طی سه سال اخیر ۳۰ میلیارد دلار رشد کرده است و از سه میلیارد و ۷۰۰ میلیون دلار به حدود ۳۳ میلیارد دلار خواهد رسید. این درآمد نفتی در حالی نصیب کشور می‌شود که میانگین صادرات نفت ایران به چین حدود ۵۰۰ هزار بشکه در روز بیش از دوران اجرای برجام است و ایران با گذر از عربستان سعودی و روسیه به بزرگترین تامین کننده نفت دریایی چین تبدیل شده است. تهاتر نفت با پروژه‌های کلان همزمان با افزایش فروش نفت ایران به چین همکاری اقتصادی دو کشور در تامین مالی پروژه‌های راهبردی با مدل تهاتر نفت نیز آغاز شده است یک نمونه از همکاری، ساخت ۷۹۱ واگن مترو نیز از دیگر قراردادهایی است که عملیات اجرایی آن شروع شده است.

ح) پیوستن به سازمان همکاری شانگهای

سازمان همکاری شانگهای به عنوان یک نهاد منطقه‌ای در سال ۲۰۰۱ میان چین، روسیه، قزاقستان، قرقیزستان، تاجیکستان و ازبکستان تأسیس شد که با ورود هند و پاکستان در سال ۲۰۱۵ تکمیل عضویت دائم در سال (۲۰۱۷) اعضای اصلی آن به ۸ کشور افزایش یافت این سازمان هر چند به آن تصویر افراطی‌ای که بعضاً از نقش آن در عرصه بین‌المللی ترسیم می‌گردد دست نیافته است اما با این حال اعضای آن تلاش دارند که اهداف مشترکی را با فعالیت مستمر و مداوم در پویایی‌های بین‌المللی و منطقه‌ای دنبال کنند. پیوستن ایران به سازمان همکاری شانگهای توسط دولت سیزدهم در ادامه اقدامات دولت قبل به این معنی است که در آینده چین روسیه و ایران فضای بیشتری برای همکاری در عرصه‌های بین‌المللی و منطقه‌ای خواهند داشت و از این منظر برای دکترین سیاست خارجی این کشور اهمیت بسیار دارد. تکمیل عضویت ایران در این سازمان نقطه آغازین آزمون دکترین نگاه به شرق در سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران در دولت سیزدهم به شمار می‌آید و برای دولت سیزدهم که در شعارهای انتخابی بر این موضوع تأکید کرده، این موفقیت اهمیت بسیار دارد. (قربانی، ۱۴۰۰:۹)

کشورهای عضو سازمان همکاری شانگهای با حدود ۴۰ درصد جمعیت جهان ۲۰ درصد تولید ناخالص جهانی را دارا هستند که البته حجم تجارت در این سازمان به بیش از ۶۵۰ میلیارد دلار در سال بالغ می‌شود. یکی از دلایل اصلی کشورها برای عضویت در این سازمان مهم مقابله با سیاست‌ها و اقدامات یکجانبه غرب و به ویژه آمریکا است. این اقدامات و به طور مشخص تحریم‌های یکجانبه آثار جهانی عمیقی به جای گذاشته و ضمن نقض فاحش حقوق انسانی نظام جهانی تجارت را نیز به مخاطره انداخته است. با اوج‌گیری تحریم‌ها و اقدامات بی‌سابقه‌ای همچون انسداد دارائی بانک‌های مرکزی از کشورهای مختلف، بی‌اعتمادی به ساختار مالی غربی نیز به بیشترین حد ممکن رسیده و موجب شده تا کشورهای جهان دست به اقدامات پیشگیرانه و مقابله‌ای بزنند بر خلاف انتظار غرب پروژه جهانی شدن دست به خود تخریبی زده است. در چنین فضایی اقدامات مشترک هماهنگ و ارائه واکنش‌های دسته جمعی به چالش‌ها و تهدیدات جدید در سطح منطقه‌ای اقدامی کاملاً منطقی است از منظر راهبردی اعضای سازمان همکاری شانگهای حول ایده توسعه پیشرو و مستقل و در پرتو واقعیت‌های جدید صحنه بین‌المللی گرد هم آمده اند و جمهوری اسلامی ایران نیز این فرصت را از دست نداده و با اراده‌ای محکم و جدی وارد این عرصه شده است. (بیانیه معاونت سیاسی وزارت امور خارجه ۱۴۰۲) نیکول گراجوسکی از تحلیل‌گران و مدرسان دانشگاه هاروارد در این زمینه عنوان داشت اندکی پس از موافقت سازمان همکاری شانگهای با درخواست ایران برای الحاق انتظار می‌رود این کشور با امضای تفاهم‌نامه تعهداتی پس از یک دوره بروکراتیک یک ساله به عضویت کامل سازمان در می‌آید. این تحلیلگر با صراحت این پیمان را ضد ناتو نامید و ترکیب اعضا را نشان دهنده درک بهتر از اهداف تهران، پکن، مسکو و سایر شرکت کنندگان آن توصیف کرد و قائل به این است که سازمان همکاری شانگهای اغلب به عنوان یک بلوک ذاتاً ضد غربی معرفی می‌شود حتی برخی آن را ضد ناتو می‌نامند با وجود برخی اختلاف نظرها اما سازمان همکاری شانگهای از الحاق ایران برای تقویت گفتمان ضد غربی خود در وضعیت رو به تغییر جهانی استفاده می‌کند. از طرف دیگر با توجه به بن بست ادامه دار با غرب بر سر مذاکرات هسته‌ای و تحریم‌ها مقامات ایرانی از حضور در سازمان همکاری شانگهای به عنوان ابزاری برای مشروعیت بخشیدن به سیاست نگاه به شرق دولت بهره می‌برند اگرچه الحاق ایران به سازمان شانگهای راه حل نهایی برای پایان دادن به انزوای بین‌المللی تهران نیست اما به عنوان شاخصی از مشارکت و همکاری رو به رشد تهران با کشورهایی که در حوزه نفوذ غرب قرار ندارند، دیده می‌شود اندیشکده کارنگی نیز در تحلیل نزدیکی ایران و سازمان همکار شانگهای که با جدیت و پیگیری‌های رئیسی در مدتی کوتاه حاصل شد آورده است از نگاه دولت ایران پیوستن رسمی به این پیمان مزایایی را در بخش‌های اقتصادی، تجاری و استراتژیک به همراه خواهد داشت. علاوه بر این از منظر خود سازمان نیز همکاری سیاسی با ایران می‌تواند برای روابط این سازمان با جهان اسلام مفید باشد. (بهرامی، ۱۴۰۱:۱)

تحلیل استدلال‌های مخالفین گرایش دولت سیزدهم به چین

بخشی از مخالفین قائل به این هستند که دولت سیزدهم بارها اعلام کرده است که چین به خاطر رویکرد غرب‌گرایانه دولت قبل یازدهم و دوازدهم حاضر به همکاری با ایران نبوده است و موضوع تحریم‌های آمریکا و نپيوستن ایران به افای تی اف بهانه‌ای بیش نبوده و حالا که یک دولت جدید با رویکرد غرب‌ستیز و با نگاه مثبت به چین روی کار آمده رویکرد تعاملی چینی‌ها نیز متفاوت خواهد شد. این امر سبب شده است که چین یک نگاه از بالا به پایین به دولت سیزدهم داشته باشد و تلاش این دولت برای برقراری روابط با چین را از سر ناچاری تلقی کند و چندان به آن توجهی نشان ندهد اساساً ایران به دلیل تنهایی و انزوای دیپلماتیک در منطقه و جهان در موقعیتی آسیب‌پذیر است جمهوری اسلامی ایران در مجامع بین‌المللی مانند شورای امنیت در مذاکرات هسته‌ای از جمله مذاکرات اخیر در وین و در شورای حکام آژانس بین‌المللی انرژی اتمی به حمایت چین نیاز دارد. این وضعیت جمهوری اسلامی ایران را به چین وابسته کرده است که به باج‌گیری چین از ایران منجر می‌شود مقام‌های جمهوری اسلامی ایران به اشتباه می‌گویند که روسیه و چین در کنار ایران و در برابر آمریکا و اروپا ایستاده‌اند اما مسکو و پکن برای خودشان مذاکره می‌کنند نه برای ایران چین به اسم حمایت از ایران در حال سوء استفاده از ایران است مثل روسیه که از کارت ایران در روابط با آمریکا سوء استفاده می‌کند.

۱. عدم اتکا بودن چین به دلیل مواضع متناقض

یک نمونه از اینکه چین به طور دائمی قابل اعتماد نیست موضع‌گیری‌های مقام‌های چینی است، از جمله سفر جنجالی آقای شی جین‌پینگ به عربستان و امضاء بیانیه شورای همکاری خلیج فارس علیه تمامیت ارضی کشورمان از این دست است. این موضع سیاست نگاه به شرق دولت سیزدهم را با چالش مواجه ساخته است. نظریه نگاه به شرق با این ادعا شکل گرفت که بر اساس شواهدی مبنی بر اقول قدرت سیاسی آمریکا نظام جهانی نوینی در حال شکل‌گیری است که در آن نظام نقش چین و روسیه بسیار عمده خواهد شد و اگر همکاری سازمان یافته‌ای با این دو کشور شکل گیرد هم‌افزایی این نیروی سیاسی سه‌گانه نه تنها افول غرب را در آسیا سریع‌تر می‌کند بلکه این دو کشور می‌توانند جایگزین بسیاری از تحریم‌هایی شوند که غرب به رهبری آمریکا بر ایران تحمیل کرده است. این تئوری تا همین اخیراً به هر صورت می‌توانست بسیاری از تحولات در روابط خارجی ایران را تفسیر و توضیح دهد از جمله همکاری نظامی روسیه با ایران در سوریه، همکاری اقتصادی چین با ایران همکاری‌های تکنولوژیک دو کشور با ایران همکاری چین با ایران در "پاندمی کرونا"، مانورهای نظامی دریایی سه کشور در خلیج فارس پذیرش ایران در سازمان شانگهای حمایت جدی نماینده‌های روسیه و چین در سازمان ملل از موضع ایران در مذاکرات هسته‌ای و غیره، اما مواضع اخیر چین و روسیه در حمایت از ادعای اراضی امارات عربی متحده بر سه جزیره ایرانی خلیج فارس مبنای این همکاری سه‌جانبه را قدری مخدوش کرد. قبلاً توافق روسیه با اسرائیل برای ندیده گرفتن حملات صهیونیست‌ها به مواضع مربوط به ایران در سوریه به طرف ایرانی این هشدار را داده بود که برنامه کاری کشورهای بزرگ الزاماً نمی‌تواند با خواست طرف ایرانی منطبق باشد و حتی می‌تواند رنگ و بوی خشونت هم بگیرد لیکن گسترش این سیاست ضد ایرانی به حوزه خلیج فارس دیگر زنگ خطر را برای این همکاری دوجانبه در این مدل سه‌کشوری تحت عنوان نگاه به شرق به صدا در آورد. (ملائک، ۱:۱۴۰۲) لذا در چنین شرایطی لازم است آقای رئیسی و مشاوران سیاست خارجی ایشان مراقب باشند که آیا چینی‌ها عزم و اراده جدی برای اجرای برنامه ۲۵ ساله همکاری جامع ایران و چین دارند یا همچنان می‌خواهند تحریم‌های آمریکا را بهانه‌ای برای کم‌کاری خود نسبت به ایران قرار دهند. (رحیم پور، ۱:۱۴۰۱)

۲. عدم توازن در منافع رابطه دو جانبه

سرمایه گذاری چینی‌ها در ایران اگر اندکی به معنای افزایش تولید ناخالص داخلی ایران باشد، بیشتر از آن به معنای کمک به اقتصاد چین است. چین قرار است در چارچوب توافق ۲۵ ساله با جمهوری اسلامی ایران حدود ۴۰۰ میلیارد دلار در ایران سرمایه گذاری کند، ولی تجربه نشان می‌دهد که چینی‌ها در اجرای پروژه‌ها اغلب از نیروی کار چینی استفاده می‌کنند و ارزش افزوده حاصل از تولید را هم به چین می‌برند. در واقع این توافق بیشتر به نفع چین است تا ایران پروژه‌های چینی در کشور میزبان ایجاد اشتغال چندانی نمی‌کنند. چینی‌ها همچنین در اجرای پروژه‌ها منابع معدنی و مواد خام کشور میزبان را برای اقتصاد چین که مثل یک کارخانه بزرگ مصرف کننده مواد خام است غارت می‌کنند و در نهایت اقتصاد کشور میزبانی مانند ایران را نیز با سیل کالاهای کم قیمت و اغلب کم کیفیت چینی نابود می‌کنند کالاهایی که در برابر صادرات نفت ارزان قیمت به چین وارد ایران می‌شود.

۳. تهدیدهای ناشی از اعطای وام دولت چین به کشورهای در حال توسعه

چین به ۱۶۵ کشور جهان ۳۸۵ میلیارد دلار وام داده و آن‌ها را بدهکار کرده است چین بزرگترین وام دهنده به کشورهای در حال توسعه است یکی از روشهای چین استفاده از دیپلماسی بدهکار کردن و در تله انداختن کشورها از طریق وام دادن است سربلانکا، قرقیزستان و مونتنگرو سه کشور نمونه اند که برای اجرای پروژه‌های بزرگ قریب چین را خورده اند و در دام بدهکاری به چین گیر افتاده و دچار دردسری بزرگ شده اند. چین با طرح موضوع سرمایه گذاری ۴۰۰ میلیارد دلاری ظرف ۲۵ سال در ایران، درصدد اجرای نقشه مشابهی برای ایران است. یک بدهی بزرگ در عمل باعث می‌شود چین مهار تصمیم گیری در ایران را به دست گیرد. جمهوری اسلامی ایران با تمایلش برای جذب سرمایه چین نشان می‌دهد که به اسم سیاست نگاه به شرق در حال تبدیل ایران به یکی از بزرگترین بدهکاران چین است.

نتیجه گیری

سیاست خارجی جمهوری اسلامی به مانند سایر کشورها از امور متفاوتی از جمله عوامل جغرافیایی و استراتژیک، جمعیت، اقتصاد ایدئولوژی و نظایر آن تاثیر پذیرفته است و فرایند سیر تحولات سیاست خارجی و عوامل موثر بر آن امروزه منتهی به ظهور و بروز تئوری نگاه به شرق شده است که تحت تاثیر چین و مدل توسعه در این کشور ذیل نظریه‌های نو واقع گرایی است. البته این تئوری هر چند در دولت سیزدهم تشدید شده است، اما از نظر تاریخی تقریباً پس از پیروزی انقلاب اسلامی متولد شده و پس از جنگ تحمیلی در دولت‌های هشتم به بعد سیر صعودی داشته است و نهایتاً پس از آغاز تحریم‌های بین‌المللی اقتصادی و بانکی و نفتی، در دولت نهم و دهم و امروزه در دولت سیزدهم به عنوان استراتژی اصلی در سیاست خارجی پیگیری شده است. به این ترتیب، بروز و ظهور برخی از مسائل در تاریخ جمهوری اسلامی ایران، سبب شد تئوری نگاه به شرق تقویت شود و یکی از مهمترین مصادیق این موضوع و اصولاً از جمله عواملی که مقدمه و بسترساز تقویت نگاه به شرق در دولت سیزدهم شد. مسیر تحول تاریخی برجام و خروج آمریکا از برجام و تحمیل آسیب‌های سیاسی اجتماعی اقتصادی و امنیتی به جمهوری اسلامی بود هر چند که دولت یازدهم و دوازدهم به دنبال ایجاد نوعی توازن در سیاست خارجی بود اما پیروزی دونالد ترامپ و نهایتاً خروج وی از برجام، سبب بالا آمدن تئوری نگاه به شرق در سیاست کلان خارجی جمهوری اسلامی گردید که النهایه دولت سیزدهم نیز همین مسیر را با توجه به تجربه دولت‌های پیشین سرلوحه خود قرار داد به بیان دیگر باید گفت که منعقد شدن برجام و تعامل با غرب تا حدودی توازن در سیاست خارجی دولت حسن روحانی را فراهم آورد، اما خروج یکجانبه آمریکا از برجام تداوم تحریم‌های مالی و نظامی حقوق بشری و نقض تعهدات بین‌المللی به واسطه خروج ترامپ از برجام سبب این شد که بی‌اعتمادی به غرب در ایران تشدید شده پیوندی پایدارتر با شرق مخصوصاً چین در پس بی‌اعتمادی به غرب ساری و جاری گردد. از سوی دیگر، دولت چین نیز در دهه اخیر یک جایگاه رفیع

در جهان کنونی یافته است و امروزه به واسطه رشد و توسعه همه جانبه مخصوصاً در عرصه اقتصادی و تجاری به عنوان یک الگو برای سایر کشورها مطرح است و از نظر اقتصادی نیز فاصله زیادی با کشورهای دیگر گرفته و برای کسب رتبه اول اقتصادی در دنیا به ایالات متحده بسیار نزدیک شده است این موضوع در عرصه سیاسی و سیاست خارجی این کشور نیز نمود داشته است و در عرصه نظامی نیز امروزه دولت چین به عنوان یک کشور قابل اتکا برای کشورهای در حال توسعه تبدیل شده است که نقش آفرینی زیادی در شانگهای بریکس گروه ۲۰ و سایر نهادهای اقتصادی و بازرگانی دارد و با جایگاهی که در شورای امنیت و حق و تو در اختیار دارد در تعاملات فراملی و منطقه‌ای نیز به ایفای نقش می‌پردازد لذا بدیهی و طبیعی است که دولت‌هایی نظیر ایران که در تقابل با غرب قرار گرفته اند، به سمت و سوی مدل شرقی پیشرفت گرایش پیدا کنند که این موضوع در دولت سیزدهم شده است. امروزه دولت سیزدهم به عنوان وارث دولت‌های قبل جمهوری اسلامی پس از ملاحظه کسب تجربه برجام و شکست آن و اعتماد به غرب این بار تعامل با شرق را به طور گسترده تر و فراتر از دولت‌های قبل پیش برده است و رویکرد نگاه به شرق در دولت سیزدهم توسعه یافته و به امور مختلفی سرایت داشته است، هر چند در این خصوص مزایای فراوانی از جمله عضویت در پیمان شانگهای بریکس تقویت رشد و توسعه اقتصادی تقویت تجارت خارجی بسترسازی برای پیشرفت در قالب توافق جامع ۲۵ ساله و افزایش قدرت تعاملات سیاسی در حوزه منطقه‌ای و جهانی کسب نموده است.

با توجه به نتایج پژوهش از یک سو و همین‌طور نتایج حاصله از سوی دیگر جهت تبیین بهتر موضوع، پیشنهاداتی به ذهن متبادر می‌شود که ذیلاً تبیین خواهد شد:

۱. از جمله پیشنهادهای مطروحه این است که باید تلاش مضاعفی از سوی دستگاه دیپلماسی کشور در راستای عملیاتی کردن توافقات و طرح‌های همکاری ایران و چین باشد، تداوم خرید نفت از سوی چین تلاش برای رشد صنعت توریسم، تلاش برای ایجاد یک کانال نقل و انتقال مالی برای تداوم و توسعه مراودات تجاری ایران و چین توجه به بنگاه‌های بخش خصوصی برای تداوم و توسعه همکاری در بخش‌های مختلف اقتصادی از جمله حوزه کشاورزی از جمله این موارد است. تفاهم ۲۵ ساله ایران و چین نیز باید از حالت توافق صرف خارج و بند به بند به قراردادهای اجرایی و عملیاتی تبدیل گردد.

۲. در مسیر توسعه روابط با شرق و چین باید ساختارهای نهادی ادغام شده و منجر به ظهور و بروز فرایندی شود که عملاً مسیر سرمایه‌گذاری و یا اصل رابطه با هزینه کمتر دنبال شود، به این ترتیب باید سیاست‌هایی پیش بینی شود که برای طرف‌های چینی اعم از دولت و یا شرکت‌های خصوصی جذاب تر و کم هزینه تر بوده و بر سایر دایره شمول انتخاب‌ها مرجح باشد.

تعارض منافع

در انجام مطالعه حاضر، هیچ‌گونه تضاد منافی وجود ندارد.

مشارکت نویسندگان

در نگارش این مقاله تمامی نویسندگان نقش یکسانی ایفا کردند.

موازن اخلاقی

در انجام این پژوهش تمامی موازن و اصول اخلاقی رعایت گردیده است.

شفافیت داده‌ها

داده‌ها و مآخذ پژوهش حاضر در صورت درخواست از نویسنده مسئول و ضمن رعایت اصول کپی رایت ارسال خواهد شد.

حامی مالی

این پژوهش حامی مالی نداشته است.

References

- Azghandi, S. A. (2021). Foreign Policy of the Islamic Republic of Iran. Tehran: Qoums.
- Bahrani, A. (2023, June). Western think tanks' narrative on Raisi's success in the Shanghai Pact test. Fars News Agency. Available at: <http://www.farsnews.ir>
- Bayat, T. (2023, February 13). What is Raisi's government's policy towards China? Efforts to strengthen political trust. Mehr News Agency. Available at: <https://www.mehrnews.com>
- Ekhtiari Amiri, R., & Salehi Mokhtar, M. (2018). Examination of the causes and contexts for the expansion of Iran-China relations. Public Law, 58.
- Ghavam, A. (2011). Principles of Foreign Policy and International Politics. Tehran: SAMT.
- Ghorbani, V. (n.d.). The Shanghai Cooperation Organization, the first test of the Thirteenth Government's Look to the East Doctrine.
- Holsti, K. J. (2014). Fundamentals of International Politics Analysis (Trans. Behram Mostaghimi & Masoud Taremi Sari). Tehran: Ministry of Foreign Affairs, Institute of Printing and Publishing, Fifth Edition.
- Malaek, M. H. (2023). Evaluation of the two-year foreign policy of the Thirteenth Government. Iranian Diplomacy Electronic Website. Available at: <http://www.irdiplomacy.ir>
- Moghtader, H. (2006). Discussions on international politics and foreign policy. Tehran: School of Political Science and Social Sciences Publications.
- Mohammadi, R. (2023, February). Strategic and operational goals of the trip to China. Farhikhtegan Journal.
- Mokhtari, A. (2023). Iran's membership in BRICS and Shanghai is positive. Setareh Sobh Journal.
- Moshirzadeh, H. (2010). Transformation in international relations theories. Tehran: SAMT.
- Mottaghi, E. (2020). Patterns and trends in Iran's foreign policy. Tehran: Mofid Publishing.
- Nodeh Farahani, E., & Niazi, M. (2023). Iran, the new China, and Belt-Road horizon. Strategic Studies of Culture Journal, 5.
- Rahimpour, M. (2023, February 14). The importance of the trip to China and recommendations to the President. Khabar Online News Website. Available at: <https://www.khabaronline.ir>
- Sariolghalam, M. (2017). Foreign policy of the Islamic Republic of Iran, capability and possibility of interpretation, international journal in the post-JCPOA era. Journal of Politics and International Relations, 1.
- Sariolghalam, M. (2023, March). Iran's pivot towards Russia and China. Middle East Institute Website.
- Shariati Nia, M. (2020). Iran-China relations: Transition from a romantic triangle to a sustainable bond. Journal of Political and International Approaches, 61.
- Strategic Research Institute of the Expediency Discernment Council. (2021).
- Zif, M., & Zaheri, A. (2009). The new generation of international agreements in the JCPOA. Journal of Foreign Relations Research, 1.
- Zohiri Nejad, M. (2015). The role of energy in Iran-China relations, from coalition to strategic relations. Tehran: Abrar Moaser Publishing.